

Izar Lunaček

KAKO RAZMIŠLJATI V SLIKAH

Knjige za otroke in mladino ilustriram že dvajset let. Prvo naročilo sem dobil pri borih štirinajstih letih: šlo je za slikanico za otroke izpod peresa Nataše Bolčine Žgavec, ki ne prodajno ne kritiško ni bila uspešnica, a me je pognala na dolgo pot dopolnjevanja skromnega dohodka risarja stripov z rahlo bolj donosnim poslom knjižne ilustracije.

Po Natašini knjigi sem ilustriral vsega skupaj le še dve slikanici, ves preostali del svojega opusa pa sem posvetil izobraževalnim publikacijam za otroke in mladino. Kot filozofu mi je pretapljanje konceptov v nazorne slike šlo pač bolje kot slikanje pisanih svetov tuje domišljije.

Moje prvo večje naročilo v tem polju je bila knjiga *Filozofija za gimnazije* Nena Miščevića, ki jo je Cankarjeva založba prvič izdala že davnega leta 2002, a se še danes uspešno ponatiskuje in redno uporablja pri srednješolskem pouku najstarejše znanosti. Knjigo sem ilustriral s kratkimi stripki, kjer sta v glavnih vlogah nastopala dva junaka iz mojega v tistem času tedensko izhajajočega časopisnega stripa *Miniji*. Že osnovni strip je bil obarvan dokaj filozofsko, saj sta se obe živalici v njem kar naprej čudili nad nenavadnimi proizvodi človeške družbe, na katere sta vsakič znova naleteli na robu travnika, ter podajali napačne, bizarne, a po svoje povsem logične razlage njihove potencialne uporabe. Že v *Minijih* je skratka šlo za zabavo prek prestavljanja bralca v neki človeškemu svetu paralelni svet, prost vseh vnaprejšnjih sodb o tem, kar nas obdaja, in posledično za spodbujanje tako čudenja nad vsem navidez samoumevnim kot ustvarjalno tvorjenje alternativnih razlag slednjega. Pri ustvarjanju učbeniških ilustracij sem tako tema živalicama zgolj vrgel pod noge kakšen v besedilu razložen filozofski koncept in jima pustil, da si ga razložita iz svoje sveže in neobremenjene perspektive – s karseda zabavnimi rezultati. Že izgotovljeno filozofijo sem torej izpostavil naivnemu čudenju, ki naj bi po Aristotelu stala prav na njenem začetku. Pristop se je izkazal za zelo dobrodošlega: bralec je lahko do dotlej neznanih mu konceptov pristopal skupaj z enako naivnima šaljivcema, sami koncepti pa so se pri tem znebili svoje strah vzbujajoče teže in postali potencialni predmeti igre.

Treba pa je poudariti, da pri takem pristopu ne gre zgolj za lahkotno zabavljanje s težkimi koncepti; za žličko sladkorja, s pomočjo katerega naj grenko zdravilo lažje zdrkne po grlu. Kot rečeno je samo naivno, vse vnaprejšnje sodbe v oklepaj postavljajoče čudenje, ki nam omogoča, da do sveta pristopamo sveže in smo se z njegovimi elementi sposobni igrati na še nepredvidene načine, vsajeno v srž same

filozofske metode. Komedija in filozofija si delita prav ta odmaknjeni, z nobeno vnaprejšnjo svetinjo ali razlago determinirani pogled na svet, in če zabavnega, komičnega poigravanja z rečmi, besedami in mislimi ne jemljemo zgolj kot lahkoten oddih od težaškega dela razmišljanja, si s tem odpremo možnost, da smo prav v nepričakovani alkimiji medsebojne interakcije sicer strogo ločenih delcev sveta priče resničnemu motorju tako znanstvene kot umetniške ustvarjalnosti. »Prepovedano« spajanje navidez nezdružljivih reči, misli in besed, tudi filozofskih konceptov, zmore ustvarjati nepričakovane, nove koncepte.

In po svoje je ta igra z nezdružljivimi koncepti nekaj, kar ni pogojeno s samim komičnim tonom ilustracije, pač pa tiči že v konceptu ilustracije kot take. Povedano drugače: če je ilustracija nekega koncepta pripeljana dovolj daleč, sama od sebe poraja komične učinke – in z njimi tudi potencialne nove koncepte. Če to malo zapleteno tezo predstavim še nazorneje, gre za to, da že samo prevajanje po sebi abstraktnega koncepta v vizualno nazorno obliko vsebuje potencial za komedijo. Z ilustracijo nekaj sublimnega postaja materialno, s tem pa pridobi tudi vse škandalozne lastnosti materije, kot so togost, teža, otipljivost in možnost mešanja z drugimi materialnimi telesi. Ilustratorjeva izbira je, kako daleč bo prevod koncepta v materijo pripeljal. A da bi si lahko abstrakten koncept predstavljali, ga je v vsakem primeru treba narisati, čim pa je narisano, njegova telesnost vedno utegne uiti iz nadzora in v precejšnje nelagodje izvirnega koncepta početi reči, ki jih ta v svoji abstraktni obliki nikdar ne bi dopustil.

Pri tem moram še enkrat poudariti, da pri tem nikakor ne gre zgolj za blamiranje sublimnega koncepta z njegovo materialno platjo, za kazanje na to, da tudi kralj, kot vsi ljudje, lula in kaka, pri čemer pa samo abstraktno mesto kralja ostane blaženo nedotaknjeno in zgolj slučajno zapolnjeno z umazano materijo. Gre za to, da je materialna plat koncepta, ki jo izpostavlja ilustracija, nujna za samo njegovo »konceptualnost«, saj mu prav ona sploh omogoča razvoj koncepta in celo porajanje novih konceptov. V filozofiji je bilo že veliko govora o »mejah metafore«, o tem, kako smo nek abstrakten koncept sicer že za najosnovnejše razumevanje primorani ponazoriti z metaforo (ki vedno izvira iz čutne izkušnje), a da lahko paralelo med ponazorjenim sublimnim in ponazarjajočo materijo peljemo le do določene točke, na kateri pa moramo priznati nemoč materije in pustiti abstrakciji, da za svojo ponazoritev presedla na drugi kos materije ter jaše naprej, dokler jo tudi ta na neki točki ne pusti na cedilu. To je seveda res, vendar pa se zdi, da sam koncept ključni del svoje forme dolguje prav svoji izvorni metafori, in vsaka nova metafora, ki si jo izbere za prevoz naprej, na njem pusti svoj pečat. Težko je določiti, ali naši koncepti v resnici niso nič drugega kot rjuhe, skrpene iz vseh metafor, ki so jih na svoji divji ježi zamenjali, ali pač povsem neodvisno obstoječe entitete, ki kar naprej iščejo, a nikdar ne najdejo obleke, ki bi jim povsem pristajala. A katera koli od obeh ponazoritev odnosa med konceptom in njegovo metaforo je resnična, če sploh je katera, sta na koncu koncev tudi to le dve metafori, ki sta nam prav s svojo materialnostjo omogočili njuno kontrastno zoperstavljanje.

V vsakem primeru je lahko kukanje v žepe trenutno modnega oblačila danega koncepta na moč plodno za kritiko in nadaljnji razvoj koncepta. Platon je svojo idejo idealnega odnosa med duhom in telesom tako npr. ponazoril s kočijažem, ki umno usmerja svojo konjsko vprego tja, kamor sam želi. Toda čim to metaforo vzamemo povsem dobesečno, se lahko vselej vprašamo, na primer, s čim kočijaž krmi svoje konje in kje hrano dobi (če jo prisluži s svojim umnim delom, tu že

v komunikacijski kanal kar naprej vnašala motnje in pačila prenesena sporočila. Sleparski bog vas je lahko prinesel čez mejo med nebese in Zemljo, lahko pa vas je prinesel tudi naokrog. Zabava je bila v vsakem primeru zagotovljena.

Po *Filozofiji na maturi* sem ilustriral še številne otroške in mladinske knjige, med katerimi so bile nekatere nagrajene celo s priznanjem *Zlata hruška*. Med temi bi rad izpostavil dve. *Vroči novi svet* Lučke Kajfež Bogataj je knjiga, ki z natančnimi podatki mladim govori o podnebnih spremembah, zato sem si pri slikah zadal nalogo kar najbolj nazorno prikazati celotno absurdnost in resnost našega razmerja s planetom. Podnebne spremembe so dejstvo, človek kot krivec zanje prav tako, a čeprav od znanstvenikov kar naprej poslušamo utemeljitve teh dveh dejstev, jih slišimo le napol. Za zdaj se nam je pač udobneje pretvarjati, da je vse skupaj le strašenje in da nam še ni treba spremeniti življenjskega sloga. In nič čudnega, saj nam opazovanje dogajanja okrog sebe ne govori, da bi se nam kam prav strašno mudilo. Podnebne spremembe za zdaj povečini še niso v oči bijoče, kjer pa so (kot pri izginjanju ledenikov), se dogajajo ravno tako postopno, da se nanje sproti navadimo. Spet smo, skratka, pri težavi razkola med teorijo in čustveno nazornostjo, zato se mi je zdelo še posebej važno, da v svojih ilustracijah Lučkine knjige situacijo prikažem kar se da slikovito.

Zdi se mi, da mi je to še posebej dobro uspelo npr. s sliko, kjer človek skuša v toaletno školjko v obliki modrega planeta splakniti od slednje desetkrat večjo vrečo ogljikovega dioksida. Ker mu kar nekako ne gre, ogorčeno zakliče v bližini sedeči materi Naravi: »Mami, zemlja spet ne dela! Mojega letošnjega CO2 sploh ne potegne!« Mati Narava, ki ravno zovoljno bere časopis, v odgovor samo zagrdrnja: »Kar z očetom se zmeni ...« Oče je seveda Bog, ki stoje poleg žene ravno preplašeno pomiva posodo.

Medtem ko si iz znanstvenih poročil zelo težko predočimo, kaj dejansko pomeni, da vsak izmed nas svoj planet vsako leto obremenjuje z določeno ogromno količino snovi, ki je ta enostavno ne more absorbirati, nas ta sličica postavi pred zelo konkretno podobo. To je podoba razvjenega mulca, ki skuša v WC potegniti od tega desetkrat večjo vrečo svinjarije. In sporočilo je jasno: narava nam ne more pomagati, Bog (ki je kot šef abstraktnih konceptov za vse skupaj morda deloma celo kriv) še manj: njegova moč je v primerjavi z njeno nična. Sami bomo morali odrasti, se znebiti svoje razvjenosti in enostavno nehati tlačiti ogromne vreče v edino delujočo toaleta v našem skupnem stanovanju. Če ne, se bomo kmalu znašli do kolen v zelo globokem kakcu.

Na podoben način sem s slikami povsem običajnega sodobnega zahodnjaka, ki se navidez nedolžno sprehaja po ulici z mp3-jem v ušesih in šumečo pijačo v roki, a za seboj pušča orjaške stopinje, pod katerimi se krotovičijo pohojene rastline in živali, sprašujoč se, ali je tu mimo nemara prilomastil King Kong ali Godzilla, bralcu skušal jasno ponazoriti paradoks, da prav z najbolj vsakdanjimi in vsesplošno sprejetimi praksami danes nevede nad naravo zganjamo nasilje, ki je tolikšno, da ga je nemogoče primerjati s fantastičnim nasiljem raznih, prav podivjano naravo utelešajočih filmskih pošasti nad človeško civilizacijo.

In tako naprej in tako dalje.

Druga nagrajena knjiga, na katero sem dokaj ponosen, je *Kako sem otrokom razložil demokracijo* Mira Cerarja, kjer sem do skrajne nazornosti skušal pripeljati predvsem nekatere paradokse navidez demokratičnih (a v resnici ne) ravnanj. Tako sem blišč medijske podobe kake vlade, ki pogosto služi kot slepilo pred pogledom

na bedne dejanske razmere v državi, upodobil z likom vladarja, ki tujega gosta očara z bleščečimi avti, cigarami in rezidencami, rekoč: »Povejte, sem res videti kot neuspešen voditelj?«, medtem ko njegova osebna straža od vrat naganja sestradane reveže. Paradoks nedemokracije večinskega strinjanja s kratenjem manjšinskih pravic sem konkretiziral z risbo Ku-Klux klanovcev, ki dovolijo o lastnem linču glasovati tudi obsojenemu črncu. Nelogičnost nacističnega utemeljevanja pogromov s teorijo o svetovni zaroti Židov pa sem bralcu porinil v obraz s podobo Hitlerja, ki jeznemu Judu, bentečem nad kratenjem manjšinskih pravic, z vzvišenega podija oholo razloži, da so v resnici prav Nemci manjšina, terorizirana s strani skrivne judovske nadvlade. Najbolj všeč od vseh ilustracij v tej knjigi pa mi je bržčas ilustracija razlike med sožitjem in fašizmom, kjer sem mirnemu polju raznoliko raslega, a v istem vetru valujočega žita, zoperstavil simbol italijanskih črnosrajčnikov, *fascio*, se pravi *snop* žita. *Fascio* je na moji risbi povezan skupaj z enim samim klasom žita, ki se je očitno proglasil za velikega vodjo in ki družino uniformno dolgih in tesno povezanih klasov priganja v soglasno skakanje po enem samem izobčenem klasu. Uniformirana egalitarnost pripadnikov fašističnih ideologij temelji na dveh očitnih izjemah – vodji na zgornji in grešnem kozlu na spodnji strani – in ta dokaj kompleksna ideološka lastnost fašizma je tu povzeta v eni sami nazorni sličici, ki jo je moč razumeti tudi brez zgoraj razčlenjenega razmisleka o njeni vsebini.

* * *

Za konec bi tako rad izrazil le še toplo upanje, da bom še pogosto dobil priložnost delati s tako izvrstnimi avtorji poučnih besedil za mladino in otroke, kot sem jo imel doslej (res upam: Zdravko Duša, ki je sestavil oba zgoraj navedena tandema, je namreč pravkar šel v penzijo, založba, za katero je delal, pa ima trenutno tudi dokaj negotovo prihodnost); z avtorji, skratka, ki bodo s svojimi jasnimi, nazornimi, a skrajno strokovnimi razlagami sveta v meni še naprej budili navdih za še bolj

jasne in nazorne ilustracije – tako nazorne, pravzaprav, da začenjajo že izzivati nova vprašanja. In upam tudi, da se bodo bralci še naprej zabavali, čudili in spraševali ob mojih in naših skupnih domislicah in duhovitih ponazoritvah ter da vas bom tako s svojimi metaforami v prihodnjih letih lahko še velikokrat pripeljal čez – v dotlej še neznane pokrajine novih in razburljivih konceptov – in naokrog – na isto mesto, kjer ste pot začeli, ki pa bo kar na lepem videti novo, sveže in skrajno neobičajno.

V Ljubljani, 12. 5. 2014

Otrok in knjiga 89 (2014)